

УДК 78:371(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10\(28\)-1182-1197](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10(28)-1182-1197)

Раструба Тетяна Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально - хорової майстерності, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

Заболотний Іван Петрович заслужений діяч мистецтв України, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, професор кафедри музичного мистецтва, вул. Роменська 8, <https://orcid.org/0000-0002-4876-2042>

Віхренко Тетяна Сергіївна Комунальний заклад "Балтський педагогічний фаховий коледж", викладач мистецьких дисциплін вищої кваліфікаційної категорії, вул. Шевченка, 2, м. Балта, <https://orcid.org/0009-0006-5793-3348>

Шпак Галина Сергіївна кандидат мистецтвознавства, професор кафедри хорового диригування, Одеська національна музична академія ім. А.В.Нежджнної, <http://orcid.org/0000-0001-8866-3236>

Гордєєва Тетяна Олександрівна викладач кафедри мистецької освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0006-5346-2104>

ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті визначено, що хоровий спів має універсальний освітній та навчальний потенціал; він має величезний ресурс позитивного впливу на моральне, психічне та фізичне здоров'я людини, він використовує творчий розвиток та самовизначення молоді. На прикладі хорової каплиці хлопців та юнаків «Дзвіночок» розглянуто роль вокально-хорового мистецтва в моральній освіті. Навчально-педагогічні завдання вокально-хорового мистецтва вирішуються в процесі викладання хорового співу. Освіта проводиться на основі систематичного загального та музичного розвитку молоді, вона прищеплює свідоме ставлення до вокально-хорового мистецтва, до змісту творів, які вони виконують, до аналізу музичної виразності. У статті наведено, що вокально-хорове мистецтво, завдяки його

характерним особливостям (масовому характеру, врахуванням різних вікових категорій, використання різних навчальних програм тощо) активує розвиток індивідуального естетичного смаку, формує комплекс окремих образно-емоційних властивостей та якостей, які мають глибокий внутрішній зміст та духовний досвід.

Велике значення у фольклорному ансамблі приділяється вокальній освіті, якій необхідно приділяти багато уваги. З цією метою, внаслідок дослідження, були визначені цілі та завдання, що стоять перед керівником ансамблю: освіта певних навичок учасників фольклорного ансамблю; ознайомлення співаків зі структурою та взаємодією різних частин голосового формування апарату; використання в роботі над звуковим формуванням порівнянь та асоціацій; відповідність певним умовам у процесі вокальної роботи (заняття з придбання навичок співу слід проводити комплексно; дотримуючись принципу поступових ускладнень, представлених ансамблю вимог). У статті висвітлюється інноваційна методика проведення музичного уроку, розкривається використання нових технологій у вокально-хоровому розділі уроку у вигляді елементів хорового сольфеджіо, пропонуються технологічні прийоми оволодіння навичками багатоголосся (поліфонії).

В результаті учні починають розуміти необхідність оволодіння вокально-хоровими навичками, виконавською майстерністю. Підготовка та виконання будь-якого вокально-хорового твору представляється в багатьох аспектах: це пряме перше емоційне враження, аналіз музичної мови з метою створення виконавського плану, праця над навчанням та засвоєнням матеріалу, яка сприяє накопиченню вокально-хорової майстерності, неодноразові повторення роботи, що призводить до вдосконалення. Все це неможливо без отримання слухачами певних знань, але головне - без досягнення культури співу. Експресивний художній хоровий виступ вимагає оволодіння кожним учнем складним комплексом вокальних навичок. Одночасно з індивідуально співоchim розвитком відбувається формування хорових навичок.

Ключові слова: освітнє середовище, вокально-хорові навички, інноваційна техніка, хорове сольфеджіо, технологічні пріоритети, рольові ігри, розвиток співочих здібностей, музична освіта.

Rastruba Tetiana Vitaliyvna PhD in Pedagogy, docent, associate professor of the Department of vocal and choral skills of the Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

Zabolotnyi Ivan Petrovych professor, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko: UA, Professor of the Department of Musical Art, <https://orcid.org/0000-0002-4876-2042>

Vihrenko Tatiana Serhiyivna Municipal establishment "Balta teacher's training professional college", teacher of musical disciplines of the highest qualification category, 2, Shevchenko St., Balta, <https://orcid.org/0009-0006-5793-3348>

Shpak Halyna Serhiyivna Candidate of Art History, Professor of the Department of Choir Conducting Odesa National Music Academy named after Antonina Nezhdanova, Odesa, <http://orcid.org/0000-0001-8866-3236>

Hordieieva Tetiana Oleksandrivna Lecturer at the Department of Art Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0009-0006-5346-2104>

VOCAL AND CHORAL ART IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Abstract. The article defines that choral singing has a universal educational and educational potential; it has a huge resource of positive influence on the moral, mental and physical health of a person, it uses the creative development and self-determination of young people. The role of vocal and choral art in moral education is considered on the example of the boys' and young men's choir chapel "Dzvinochok". Educational and pedagogical tasks of vocal and choral art are solved in the process of teaching choral singing. Education is conducted on the basis of systematic general and musical development of young people, it is instilled with a conscious attitude to vocal and choral art, to the content of the works they perform, to the analysis of musical expressiveness. The article states that vocal and choral art, thanks to its characteristic features (mass character, taking into account different age categories, use of different educational programs, etc.) activates the development of individual aesthetic taste, forms a complex of individual image-emotional properties and qualities that have a deep inner meaning and spiritual experience.

Great importance is attached to vocal education in the folklore ensemble, which needs to be given a lot of attention. For this purpose, as a result of the research, the goals and tasks facing the head of the ensemble were determined: education of certain skills of the members of the folklore ensemble; acquainting singers with the structure and interaction of various parts of the vocal apparatus; use in the work on sound formation of comparisons and associations; compliance with certain conditions in the process of vocal work (classes on the acquisition of singing skills should be conducted comprehensively; follow the principle of gradual complications presented by the ensemble of requirements). The article highlights an innovative technique for conducting a music lesson, reveals the use

of new technologies in the vocal-choral section of the lesson in the form of elements of choral solfeggio, offers technological techniques for mastering the skills of polyphony (polyphony).

As a result, students begin to understand the need to master vocal and choral skills, performing skills. The preparation and performance of any vocal and choral work is presented in many aspects: it is a direct first emotional impression, analysis of the musical language in order to create a performance plan, work on learning and mastering the material, which contributes to the accumulation of vocal and choral skill, repeated repetitions of the work that leads to improvement. All this is impossible without the listeners gaining certain knowledge, but most importantly - without achieving the culture of singing. An expressive artistic choral performance requires each student to master a complex set of vocal skills. At the same time as individual singing development, the formation of choral skills takes place.

Keywords: educational environment, vocal and choral skills, innovative technique, choral solfeggio, technological priorities, role-playing games, development of singing abilities, music education.

Постановка проблеми. Благотворний вплив колективних видів діяльності на розумове та фізичне формування особистості неможливо переоцінити. Саме в спільній трудовій діяльності людина досягає ази роботи в команді, вчиться взаємодіяти з різними за темпераментом та рівнем інтелектуального розвитку однолітками, набуває трудових навичок та робить перші кроки на шляху соціалізації в суспільстві. Величезну роль у виховному впливі колективної праці грає особистість керівника – людини, яка не тільки організує саму колективну діяльність, а й ставить тактичні та стратегічні цілі спільної роботи, вміє створювати ситуації, проблематичність яких є умовою загального, фізичного та духовного розвитку дітей [1,2]. Дуже важливо, щоб дитина була занурена не просто в трудовий процес, а в атмосферу творчості. Тоді сприятливий вплив колективної праці зростає на кілька порядків. Визнаною і добре себе зарекомендуваною, є спільна діяльність дітей у творчих гуртках та студіях, пов'язаних з мистецтвом. Дитячі театральні, циркові, хореографічні та інструментальні (оркестрові) студії та гуртки дозволяють не просто «зайняти дитину», а створюють ситуацію зустрічі юної людини з мистецтвом, допомагають моделювати ті чи інші ситуації морального вибору, формують смак та художні уподобання, а також дозволяють прокласти кожному учаснику колективу індивідуальний маршрут творчого та духовного розвитку. Серед безлічі видів дитячої масової творчості, максимально всебічно розвиваючим являється колективне музикування. Музика – мистецтво, що

має вплив на обидві півкулі головного мозку, що впливає на людину на рівні свідомості та підсвідомості, воно пов'язане і з релігійно-культуовими сторонами життя, і з театром, і з літературою, і з живописом [3].

За ступенем впливу на особистість самого музиканта найпотужнішим із усіх музичних жанрів можна назвати хоровий спів. По-перше, хорове виконавство передбачає єдину колективну взаємодію багатьох проявів вищої нервової діяльності людини (інтонування висоти звуку, пов'язаного з словом; дотримання ритмічної організації музичного твору; співвіднесення результатів своєї співочої праці з результатами інших хористів; єдиний духовний і емоційний настрій, багаторазово посилюється внаслідок спільних дій). По-друге, як пісенний репертуар, так і культові пісні співи, завжди у своїй основі мають якесь надзавдання – морально-виховне, якщо ми говоримо про пісню, і сакрально-духовне, якщо хор виконує богослужбові пісні співи. Осмислений хоровий спів, тобто спів, пов'язаний із відтворенням нотного тексту, є вершиною колективної музичної творчості і вимагає від хориста не тільки хороших музичних і вокальних даних, а й високої ерудиції, тонкого усвідомлення прихованих смислів кожного виконуваного твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоровий спів з його багатовіковими традиціями має величезний вплив на емоційний, моральний устрій як виконавців, так і слухачів. Спів є одним із найдоступніших видів музичної діяльності [4]. Дослідники феномена хорового мистецтва та його місця в системі музичної освіти Микиша М. В., Ростовський О. Я. підкреслюють, що на рівні музичного мислення учнів синтез слова та музики здійснюється через єдність емоційного та раціонального. Велике значення, як для планування, так і для формування внутрішнього світу учнів, має репертуар, що вивчається. Одне із завдань, що реалізуються на уроках хору за допомогою репертуару – знайомство учнів із кращими зразками музично-хорового мистецтва, формування високого естетичного смаку та емоційної чуйності [5,6].

Опираючись на оцінку рівня вокально – хорового розвитку дітей, необхідно обирати музичні твори художньо-технічно доступні для хорового колективу. Водночас репертуар повинен сприяти художньо-виконавчому зростанню хору, вихованню та розвитку голосу, закріпленню вже отриманих вокально-хорових навичок та освоєнню нових, більш складніших. Слід пам'ятати, що вирішення завдань музичного виховання можливе лише за умови досягнення дітьми художнього виконання музичного твору.

Виконавчо-художній рівень колективу залежить і від кожного виконавця. Тому велике значення має індивідуальний підхід. Виходячи з досвіду роботи, необхідно планувати заняття, в яких індивідуальне

опитування та індивідуальна робота займе першочергове місце, наприклад, перевірка рівня засвоєння партій найважчих творів. На таких заняттях має місце і комунікативний похід [7]. Хоровий спів як навчальна дисципліна сприяє розвитку співочої культури дітей, їхньому загальному та музичному розвитку, становленню світогляду, вихованню духовного світу особистості. Крім того, формуються такі соціальні цінності як: дружні відносини, спілкування, можливість активної участі в житті суспільства, можливість самореалізації, саморозвитку, самовираження, відкритість, відповідальність.

Мета статті - вивчення особливостей механізмів розвитку вокально-хорових навичок на уроках музики; уточнення видів вокально-хорових навичок дає можливість краще зрозуміти його суть та визначити точніше методику його формування; доведення, що розвиток вокально-хорових навичок – це єдиний педагогічний процес, суттєвими ознаками якого є якісні зміни основних властивостей співочого голосу дітей.

Виклад основного матеріалу. В останні роки активний розвиток хорового мистецтва у школах призводить до появи численних талановитих музичних колективів. Як повідомили художні керівники дитячих хорів на прес-конференції в прес-центрі «Інтерфакс-Україна», діти 14 місяців під час повної окупації столиці працювали над новим твором, написаним під час війни. У травні 2022 року хор хлопчиків «Дзвіночок» відсвяткував своє 55-річчя і тепер хор хлопчиків «Дзвіночок» відсвяткував своє 55-річчя і став хоровою капелю хлопчиків та юнаків «Дзвіночок». Хор був заснований видатним хоровим диригентом Елеонорою Виноградовою, а плеяда керівників, таких як Аїда Зайцева, Олена Волкова та Дмитро Радик, керували та розвивали потенціал хору понад півстоліття, а останні 30 років з хором працював Рубен Толмачов. Прем'єра «Десяти псалмів Давида» відбулася у лютеранській церкві Святої Катерини на вулиці Лютеранській м. Києва. Це було переспівування віршів Тараса Шевченка. Прем'єра відбулася у Вінниці. У ній взяли участь солісти дівочого хору «Вогник», хорової капели хлопчиків та юнаків «Дзвіночок», ансамблю Національної гвардії України та Вінницького академічного хору імені Віталія Газінського. Також було оголошено, що хор дівчаток «Вогник» запрошено як почесного гостя на Всесвітній олімпійській хоровий конгрес у Сеулі, Південна Корея, де братимуть участь сотні хорів. З початку війни хор вже дав 57 благодійних концертів у європейських містах. Хоровий диригент хору «Вогник», зазначила, що дуже рада за дітей, які мають можливість познайомитися з українською культурою, музичною історією, мистецтвом та іншою манерою співу. Спілкування з європейськими друзями - це позитивна емоція для дітей, яка триває вже багато років [8].

Педагоги додаткової освіти відіграють ключову роль у формуванні якісного хорового ансамблю. Завдяки їхньому професіоналізму і творчому підходу, безліч шкільних хорів досягають успіхів і значних досягнень. Вони активно шукають нові шляхи та методи для підвищення якості виконавства, впроваджують інноваційні технології та модернізують музичні програми. Якісне виконавство стає важливим фактором в оцінці роботи хорового колективу та дозволяє учасникам розвивати музичні навички та творчий потенціал. Успіхи та досягнення хорових колективів не тільки формують імідж школи, а й сприяють вихованню у учнів почуття колективізму, відповідальності та прагнення до досконалості. Спів як мистецтво є результатом довгої і ретельної роботи. Головним завданням вокального навчання є формування правильних прийомів співочої діяльності. До змісту навчання співу відносять наступне: систему основних специфічних знань та навичок; досвід емоційно-вольового ставлення до світу, один до одного, що є разом із знаннями та вміннями умовою формування у дітей системи цінностей; досвід творчої діяльності учнів [9]. Очевидно, що всі вищенаведені компоненти системи навчання співу перебувають у тісному взаємозв'язку.

Формування навичок – це тривалий процес, який може тривати кілька років. Про навички, що формуються у процесі навчання, прийнято говорити як про навчальні. Дані навички визначають як загальні та вузько предметні/спеціальні (фахові). До спеціальних навичок, можна віднести навички в галузі музичного виконавства, а саме, виконавську навичку. Визначаючи поняття «виконавська навичка» стосовно галузі музичного виконавства, відмічається що це система свідомо вироблених рухів, які частково автоматизуються, дозволяючи цим реалізувати музичні знання та вміння у цілеспрямованій музичній діяльності [5].

У контексті дослідження звернемося до поняття «хорові навички» як взаємодія музикального ладу та ансамблю. Музикальний лад (*лат. modus, грец. harmoniae*) – це точне, чисте співоче інтонування. Ансамбль у перекладі з французької означає «злитість», тобто правильне співвідношення висоти та сили хорового звучання, вироблення тембру та унісону [10]. Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури дозволив сформулювати наступне визначення ключового поняття «вокально-хорові навички» як частково автоматизованого способу виконання дії, що являється компонентом співочого акту в рамках взаємодії ансамблю, у процесі правильного співвідношення висоти та сили хорового звучання, чистого співочого інтонування, формування тембру та унісону. До структури вокально-хорових навичок відносять: навички співочої установки, звукоутворення, співочого дихання, артикуляції, хорового ладу та

ансамблю, координація діяльності голосового апарату з основними властивостями співочого голосу, навички слідування диригентським вказівкам, навички слухового контролю та самоконтролю за якістю свого вокального звучання і загальнохорового звучання [11]: 1. Навичка співочої установки. Під терміном співоча установка розуміють комплекс обов'язкових вимог, що сприяють правильному звукоутворенню. 2. Навичка звукоутворення розуміється як цілісний процес, зумовлений способом взаємодії дихальних та артикуляційних органів із роботою гортані. 3. Навичка дихання у співі містить у собі співочу установку, глибокий вдих, момент затримки дихання, вміння контролювати подачу дихання, фонаційний видих. 4. Навичка артикуляції включає в себе чітку вимову слів, вміння знаходити вокальну позицію, помірне округлення фонем, дотримуватися єдиної манери артикуляції для всіх голосних та ін. 5. Навичка хорового ладу та ансамблю – розвиток ладового почуття, гармонійного слуху, чистоти інтонації, вміння слухати та чути інших членів ансамблю. 6. Координація діяльності голосового апарату з основними властивостями співацького голосу. Ця навичка постає як виконавська, що відображає музично-естетичний зміст співочої діяльності: дзвінкість, багатство тембрових фарб, динамічні відтінки тощо. 7. Навичка слідування диригентським вказівкам. Учні повинні знати та розуміти диригентські жести, такі як: увага, дихання, початок співу, штрихи музичної виразності, закінчення співу. 8. До слухового контролю та самоконтролю в співі відносяться: вокально-слухові уявлення співочого звуку та способів його утворення; слухове диференціювання якісних сторін співочого звучання, зокрема і емоційного висловлювання; слухова увага та самоконтроль.

Всі представлені вокально-хорові навички тісно пов'язані між собою, тому робота над ними має вестись одночасно, а навички розвиватися поступово. Це вимагає елементарної послідовності та систематичності від простого до складного. В даний час багато загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв проводять експериментальну роботу з метою накопичення позитивного авторського досвіду у вихованні та навчанні дітей, у тому числі і в галузі їх художньо-творчого та естетичного розвитку [12]. Відповідно до цих методик вокально-хоровий розділ уроку музики включає в себе три основні компоненти:

1. Розспівування, за допомогою якого діти навчаються правильно співати. Мета розспівування полягає в тому, щоб прищепити дітям правильну співочу установку, навчити особливостям вокального дихання, пояснити основні прийоми хорового звукознавства. У процесі розспівування на коротких, доступних вправах проводиться робота над штрихами (легато, стакато, нон легато), нюансами (форте, піано, кресцено,

димінуендо тощо), і одночасно розвивається та розширюється діапазон голосу. Відповідно до мети розспівування педагог підбирає спеціальні вправи.

2. Хорове сольфеджіо, завдяки якому розвивається музичний слух. Хорове сольфеджіо надає велику допомогу у вирішенні питань комплексного вокально-слухового виховання дітей. Його мета - виховання високої слухової активності, вирівнювання та вдосконалення всіх якостей музичного слуху учнів. Метод хорового сольфеджіо - сольфеджування всім складом хору з обов'язковим дотриманням основ вокально-хорового виконавства (вокальної установки, ладу, динаміки, ансамблю, дикції). Хорове сольфеджіо у вокально-хорових розділах – це новий інноваційний технологічний елемент уроку музики у загальноосвітній школі. Він являє собою складніший етап вокально-хорової роботи, який може бути здійснений вже на базі певної співочої підготовки дітей. Якщо розспівування як вид вокально-хорової роботи допомагають прищепити учням правильні співочі навички, пояснити специфіку співочого дихання, показати необхідні прийоми вокального звукознавства, здійснювати роботу над штрихами і нюансами, то хорове сольфеджіо вирішує інші, складніші завдання [13]. Воно передбачає: розвиток музичного слуху; розвиток ладово-інтонаційного слуху; виховання почуття хорового ансамблю; виховання почуття ритму; удосконалення роботи над хоровим устроєм; освоєння виконання багатоголосся.

Для цього застосовуються спеціальні вокально-хорові вправи, кожна з яких створена для формування, розвитку та тренування певних навичок. На хоровому сольфеджіо корисно застосовувати серії вправ у розвиток окремих якостей музичного слуху. Так, всілякі ритмічні вправи сприяють вихованню почуття ритму, спів у вигляді вправ звукорядів, інтервалів - активності мелодійного інтонування, різноманітні вправи, побудовані на співзвуччя, акордах, - сприяють вихованню гармонійного слуху. На хоровому сольфеджіо здійснюється початковий етап роботи над двоголоссям та триголоссям. Вправи на багатоголосся являють собою варійовані, ускладнені, але вже знайомі одноголосні співи, які використовувалися в роботі з дітьми раніше в розспівуваннях і на яких вже закріплені певні співочі та вокально-хорові навички.

3. Робота над хоровим репертуаром, яка включає у собі розучування і концертне виконання хорових творів. Тут перед педагогом стоїть завдання підбору цікавого, високохудожнього та виконавсько доступного репертуару. У цьому виді діяльності перед викладачем розкриваються широкі можливості з використання невичерпних запасів національної та народної музики, вітчизняної та зарубіжної класики, творів сучасних композиторів.

У міру розвитку вокально-хорових навичок учнів до репертуару включаються твори а капела, канони, в тому числі на національному та народному матеріалі, твори двоголосні та з елементами триголосся, складніші твори зарубіжних композиторів-класиків та сучасних композиторів.

Правильний вибір пісні дуже важливий. Твір обов'язково має відповідати віковим, фізіологічним та вокальним можливостям дитячого голосового апарату та параметрам дитячого світогляду. Пісня не повинна бути надто складною для дітей, як з погляду вокального виконання, так і з погляду змісту та тематики. З іншого боку, при роботі над надто простою піснею діти не набудуть необхідних і відповідних їх віку вокально-співочих навичок, а також не отримають гідного емоційно-морального виховання. До критеріїв відбору твору можна віднести його художню цінність, виховну значимість, емоційний інтерес, розвиток кругозору та інтелекту дітей, розвиток та вдосконалення їх вокально-хорових, співочих та слухових навичок. Репертуар повинен тактично і стратегічно вирішувати всі педагогічні, технологічні, методичні, естетичні та виховні завдання. Елементи художнього та технічного, по суті, нероздільні в єдиному процесі становлення музичного твору так само, як і сам процес виконавчої роботи, що містить у собі одночасно пізнання та творення. Поряд з такими найважливішими та взаємозумовленими елементами ансамблевої звучності, як лад, інтонація тісно пов'язані з вокальною технікою виконання, все в результаті підпорядковано єдиній меті - художньо-виразному виконанню твору. Вокально-технічна та художня робота з перших кроків навчання має вестись у єдності. На початковому етапі навчання переважає технічна робота, але в пізнішому увага концентрується більше на мистецькій стороні твору.

Вирішальним фактором музичного виховання та навчання є розвиток музичного слуху та формування музично-образного мислення, здатності до музично-подібних уявлень, що допомагають розуміти зміст музичних творів. У зв'язку з цим постає питання про музично-виразні засоби ансамблевого (хорового) виконання: динаміку, нюансування, фразування, текстового осмислення, без яких спів буде безликим, невиразним. Від того, наскільки добре володіють виконавці прийомами передачі якостей музичних звуків, залежить яскравість, музичність художнього образу. У роботі над творами використовуються всі головні прийоми співочого голосознавства (*legato, non legato, staccato*) [14]. *Legato* - зв'язковий спів. *Legato* є основним засобом вироблення кантилени, яка нерозривно пов'язана з тривалим рівномірним, правильно організованим видихом. *Legato* найкраще вдається в співі на голосних звуках. Співати уривчасто, відокремлюючи кожен звук, атакуючи кожную ноту заново змиканням

голосових складок і диханням за допомогою активних рухів діафрагми, це означає співати staccato. Рухи черевної стінки в надчеревній ділянці можуть бути хорошим орієнтиром для перевірки роботи діафрагми при співі на staccato. При виконанні staccato звуки начебто підкреслюються голосом, легко атакуються, відокремлюються один від одного короткими паузами. У той же час, кожна заспівана на staccato нота не повинна супроводжуватися зняттям вдихальної установки. Спів фрази на staccato має відбуватися як би на одному диханні. Прийом non legato передбачає деяке наголошення на мелодії без навмисних акцентів. Під час виконання того чи іншого співочого штриху звертають особливу увагу учнів на взаємозв'язок голосознавства з диханням, м'язами черевного пресу, діафрагми.

Величезне художнє значення в ансамблевому співі має метроритмічна та темпова організація. За допомогою цих засобів можна передати найрізноманітніші настрої. Щоб передати характер, настрій тієї чи іншої пісні, педагоги намагаються вибрати найбільш прийнятний темп, що відповідає змісту, та найбільш повно розкриває зміст твору, що виконується. Також на практиці використовують низку прийомів для точного виконання того чи іншого ритмічного малюнка. Наприклад, якщо ансамбль недотримує чи перетримує тривалість, необхідно загострювати на цьому увагу. У цьому випадку дробиться тривалість і проводиться прораховування їх дрібнішими одиницями. У творах, що розучуються, необхідно дотримуватися авторського задуму композитора у використанні таких засобів виразності як ritenuto, portamento, rubato і т. д. Якщо виконавець віртуозно володіє власним голосом, це дозволяє розкрити задум композитора [15].

Велике значення у фольклорному ансамблі має вокальна робота, якій доводиться приділяти багато уваги як у колективі, що починає, так і існуючому [7]. В умовах фольклорного ансамблю, коли щорічно якась група учасників йде, а їм на зміну приходить нова група співаків, перед керівником ставляться такі цілі та завдання:

1) виховання в учасників фольклорного ансамблю певних навичок: а) володіння певними м'язовими та резонаторними відчуттями, пов'язаними із повноцінним звучанням голосу; б) володіння вокальним слухом, уміння контролювати якість звучання свого голосу; в) вміння керувати як окремими частинами голосотворчого апарату, так і всім апаратом загалом;

2) ознайомлення співаків із будовою та взаємодією різних частин голосотворчого апарату. Такого роду інформація повинна стосуватися найголовніших і потрібних, з точки зору хормейстера, питань. Деталізація відомостей, що повідомляються співакам, зазвичай призводить до зайвого теоретизування і самоаналізу, що заважає досягненню основної мети - співати вільно і красиво;

3) використання в роботі над звукоутворенням прийому порівнянь та асоціацій;

4) дотримання у процесі вокальної роботи наступних умов: а) заняття з придбання співочих навичок повинні проводитися комплексно; б) дотримуватися принципу поступовості ускладнення пред'являємим ансамблю вимог.

Хорове мистецтво відіграє значну роль у розвитку учнів як на психологічному, так і на соціальному рівні. Участь у хоровому колективі сприяє розвитку музичних, мовленнєвих та співочих навичок, а також здатності до співпраці та роботи в команді. Воно допомагає учням виражати емоції через музику, підвищує їхню самооцінку та впевненість. Зокрема, спів у хорі сприяє розвитку почуття ритму, слуху та творчого мислення. Завдяки регулярним репетиціям та виступам учні покращують свої комунікативні навички та навчаються працювати у колективі, а також вони можуть бути задіяні в освітніх та творчих проєктах.

Важливою особливістю хорового співу є взаємозв'язок музики та слова. Синтез музичного та літературного почав розширює духовний потенціал мистецтва хорового співу. Музична психологія підкреслює, що спочатку музика сприймалася слухачем як певного роду мова, як щось комунікативне і демонструє ланцюжок переходу від мови до музики, в якій такій ланці, як спів надається особливого значення. Через нього найбільшою мірою здійснюється пристосування апарату мовної артикуляції до музичного виконання і сприйняття вокальної музики. Через мову лише на рівні підсвідомості людини музика пов'язується з його комунікативним досвідом і сприймається як мова, звернена від одного до іншого.

Визначальне значення має сприятлива атмосфера уроку, яку створюють керівник хору та концертмейстер. Педагогам необхідно створювати та берегти атмосферу найбільшого взаєморозуміння та найбільшої продуктивності. Інтонації їхніх зауважень не повинні руйнувати чарівність музики, творчу атмосферу, яка раптом виникла на уроці; наполегливість не має гасити емоції учнів, їх активну зацікавленість у виконанні музичного твору. Педагогам необхідно володіти елементами професійного артистизму ведення занять, мати здатність до внутрішнього перетворення. Важливою вимогою до педагогічної мови є художня доцільність та логічність висловлювань. Вони мають сприяти розвитку творчої фантазії, художньої уяви учнів. Це можна досягти використанням асоціацій, аналогій, порівнянь, що вимагає від педагога високої культури, широкого кругозору, знання суміжних видів мистецтв. Вміння правильно вибрати момент, коли потрібно підтримати хор, а коли вказати на помилку, вимагає від хормейстера знання психології учнів.

Завдання педагога додаткової освіти у розвитку музичного потенціалу шкільних хористів полягають у формуванні якісного музичного колективу. Спочатку педагог повинен виявити таланти та інтереси учнів у галузі музики. Потім, враховуючи можливості та потреби кожного члена колективу, педагог розробляє індивідуальні навчальні плани та програми. Важливим аспектом є технічне навчання: розвиток голосових та дихальних навичок, артикуляції та виразності. Крім цього, педагог повинен виховувати в дітях почуття взаємної підтримки, колективізму та відповідальності, оскільки це сприяє розвитку колективного музикування. Спів у фольклорному ансамблі – це колективне музикування. Завдання керівника полягає в тому, щоб у дітей, які співають у фольклорному ансамблі, розвивалося почуття колективізму, відповідальності не тільки за себе, а й за своїх товаришів, щоб очолюваний ним фольклорний ансамбль був насамперед колективом дружних, захоплених спільною справою хлопців і дівчат. Провідним принципом у діяльності керівника є виховання колективу загалом та формування особистості кожного окремо в системі колективістських відносин [16].

Величезний духовний потенціал хорової музики у межах музичної школи можна реалізувати лише у певній системі. Важливо досягти такого стану, коли діти самі прагнуть до активного творчого порядку в роботі хору. Цьому сприяє якісна організаційна робота з чітким, конкретним планом, куди входять навчально-виховні, суспільно-корисні та культурно-масові заходи. Отже, для розвитку духовно-моральних якостей особистості учня під час уроків хору, необхідна реалізація наступних навчально – виховних функцій: досягнення основної мети навчання – передача новому поколінню досвіду попередніх; ознайомлення з музикою різних епох, стилів, композиторів; розвитку у дітей ставлення до музики як важливої життєвої цінності, формування інтересу до традиційних видів музичного мистецтва – класичної та народної музики; створення сприятливих умов для задоволення пізнавальних потреб дітей, активізації їх творчої діяльності; виконується комунікативна функція, пов'язана з впливом на особистість та формування у нього досвіду колективної творчої діяльності.

Висновки. Однією з найважливіших проблем, яку мають вирішувати уроки музики в середній школі, є навчання дітей співу. Протягом багатьох років ця проблема привертає увагу вчителів музики та науковців різних спеціальностей. Це пояснюється тим, що групова форма співацького виконавства має величезний потенціал для розвитку музичних здібностей, формування вокально-хорових навичок, розвитку справжніх меломанів і виховання кращих людських якостей. Хоровий спів також позитивно впливає на фізичний стан учнів.

Роль педагога у формуванні якісного хорового колективу незаперечна – він не тільки навчає учнів основам вокалу, а й сприяє розвитку їх музичних і творчих здібностей. Завдання педагога включають підбір репертуару, організацію репетицій, проведення концертів, постановку хорових творів. Він також відповідає за прищеплення дітям глибокого розуміння хорового мистецтва та дбайливе ставлення до музичної спадщини. Використовуючи сучасні методики навчання та впроваджуючи нові технології у практику роботи, педагог створює умови для творчого зростання та професійного розвитку кожного учасника хору. Інноваційні вокально-хорові методики на уроках музики позитивно впливають на формування вокально-хорових навичок дітей, на розвиток їх музичного слуху (ладового, інтонаційного, тембрового, ансамблевого, гармонійного) та навичок поліфонічного співу, на комплексне вирішення завдань вокально-хорового та художньо-естетичного виховання дітей.

Література:

1. Юцевич Ю. Є. Словник-довідник. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2009. 352 с. 48.
2. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ, 2004. 158 с.
3. Дерев'янка Л.О. Особливості формування вокально-мовленевої культури як складової педагогічної майстерності майбутнього вчителя: дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Харківський педагогічний ін-т ім. Г.С.Сковороди. К., 1993. 193 с.
4. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія: навч. посібник для студентів муз. спеціальностей. Суми: Вид-во "Наука", 2004. 210 с.
5. Микиша М.В. Практичні основи вокального мистецтва. Київ: Муз. Україна, 2002. 90 с.
6. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 248 с.
7. Дряпіка В. І. Аксиологічний аспект професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів. Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. 2003. №7 (63). С.54–58.
8. Київський дитячий хор презентує нову музичну програму, створену під час повного аншлагу. 18.05.2023. URL: <https://interfax.com.ua/>
9. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна і мистецька (навчальний посібник). Київ: Знання, 2007. 270 с.
10. Бондаренко А. Основні принципи диригентсько-хорового навчання. Наукові записки / редкол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Кропивницький, 2017. Вип. 152. С. 141-145.
11. Жишкович М. Основи вокально-педагогічних навичок. Методичні поради для студентів вокальних факультетів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Львів, 2012. 43 с.

12. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін): монографія. Київ: Освіта України, 2008. 272 с.

13. Прядко О.М. Розвиток співацького голосу: методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський, 2009. 92 с.

14. Saidiy Said Boltazoda (2021). Ways to take into account individual capabilities high school music students. *Procedia of Theoretical and Applied Sciences*. 1 (1). 32-37.

15. Durdon Akmal kizy Ropiev (2023). Technologies for the formation and development of vocal and choral skills of students through folk songs. "Science and education" *Scientific Journal*. February 2023. Volume 4 Issue 2.

16. Стасько Г. Є. Вокальна підготовка майбутнього вчителя музики як основа удосконалення педагогічної майстерності : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіти». К., 1995. 144 с.

References:

1. Yutsevych, YU. YE. (2009). Slovnyk-dovidnyk [Dictionary-reference.]. Vyd. 2-he, pererobl. i dop. Ternopil: Navchalna knyha-Bogdan - iev. 2nd, revised and additional Ternopil: Textbook-Bogdan. 352 s. 48. [in Ukrainian].

2. Yutsevych, YU. YE. (2004). Teoriya i metodyka rozvytku spivatskoho holosu [Theory and methodology of the development of the singing voice]: *navch.-metod. posibnyk dlya vykladachiv i studentiv mystetskykh navchalnykh zakladiv, uchyteliv shkil riznoho typu [teaching-method. a guide for teachers and students of art educational institutions, teachers of various types of schools]*. Kyiv, 2004. 158 s. [in Ukrainian].

3. Derevyanko, L.O. (1993). Osoblyvosti formuvannya vokalno-movlenevoyi kultury yak skladovoyi pedahohichnoyi maysternosti maybutnoho vchytelya [Peculiarities of the formation of vocal and speech culture as a component of the pedagogical skill of the future teacher]: *dys... kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Teoriya ta istoriya pedahohiky»*. Kharkivskyi pedahohichnyy in-t im. H.S.Skovorodi [Dissertation... Cand. ped. Sciences: specialist 13.00.01 "Theory and history of pedagogy". Kharkiv Pedagogical Institute named after H.S. Skovorodi]. K., 1993. 193 s.

4. Mykhaylychenko, O. V. (2004). Osnovy zahalnoyi ta muzychnoyi pedahohiky: teoriya ta istoriya [Basics of general and musical pedagogy: theory and history]: *navch. posibnyk dlya studentiv muz. spetsialnostey*. Sumy: Vyd-vo "Nauka" [teaching. a guide for students of music. specialties. Sumy: Nauka Publishing House], 2004. 210 s. [in Ukrainian].

5. Mykysha, M.V. (2002). Praktychni osnovy vokalnoho mystetstva [Practical basics of vocal art]. Kyiv: Muz. Ukrayina, 2002. 90 s. [in Ukrainian].

6. Rostovskyy, O. YA. (1997). Pedahohika muzychnoho sprymannya: navch.-metod. posibnyk [Pedagogy of musical perception: teaching method. manual]. K. : IZMN, 1997. 248 s. [in Ukrainian].

7. Dryapika, V.I. (2003). Aksiolohichnyy aspekt profesiynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv-muzykantiv [Axiological aspect of professional training of future music teachers]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Luhansk National Pedagogical University named after Taras Shevchenko]*. 2003. №7 (63). S.54–58. [in Ukrainian].

8. Kyivskyi dytyachyy khor prezentuye novu muzychnu prohramu, stvorenu pid chas povnoho anshlahu [Kyiv Children's Choir presents a new musical program, created during a full house]. 18.05.2023. URL: <https://interfax.com.ua/> [in Ukrainian].

9. Rudnytska, O.P. (2007). Pedagogika: zahalna i mystetska (navchalnyy posibnyk). Kyiv: Znannya. 270 s. [in Ukrainian].

10. Bondarenko, A. (2017). Osnovni pryntsypy dyryhent-sko-khorovoho navchannya [Basic principles of conducting and choral training]. Naukovi zapysky / redkol.: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko ta in. Kropyvnytskyi [Scientific notes / edited by: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko and others. Kropyvnytskyi], 2017. Vyp. 152. S. 141-145. [in Ukrainian].

11. Zhyshkovych, M.(2012). Osnovy vokalno-pedahohichnykh navykiv [Fundamentals of vocal and pedagogical skills]. *Metodychni porady dlya studentiv vokalnykh fakultetiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv kultury i mystetstv III-IV rivniv akredytatsiyi. Lviv [Methodical advice for students of vocal faculties of higher educational institutions of culture and arts of III-IV levels of accreditation. Lviv].* 2012. 43 s. [in Ukrainian].

12. Padalka, H.M. (2008). Pedagogika mystetstva (Teoriya i metodyka vykladannya mystetskykh dystsyplin) [Art pedagogy (Theory and teaching methods of art disciplines)]: *monohrafiya. Kyiv: Osvita Ukrayiny [monograph. Kyiv: Education of Ukraine]*, 2008. 272 s. [in Ukrainian].

13. Pryadko, O.M. (2009). Rozvytok spivatskoho holosu: metodychni rekomendatsiyi dlya vykladachiv vokalu ta studentiv muzychno-pedahohichnykh fakultetiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Development of the singing voice: methodical recommendations for vocal teachers and students of music and pedagogical faculties of higher educational institutions]. Kamyanets-Podilskyy. 92 s. [in Ukrainian].

14. Saidiy Said Boltazoda (2021). Ways to take into account individual capabilities high school music students. *Procedia of Theoretical and Applied Sciences*. 1 (1). 32-37. [in English].

15. Durdona Akmal kizy Ropiev (2023). Technologies for the formation and development of vocal and choral skills of students through folk songs. "Science and education" *Scientific Journal*. February 2023. Volume 4 Issue 2[in English].

16. Stasko, H.YE. (1995). Vokalna pidhotovka maybutnoho vchytelya muzyky yak osnova udoskonalennya pedahohichnoyi maysternosti [Vocal training of the future music teacher as a basis for improving pedagogical skills]: *dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.01. «Zahalna pedahohika, istoriya pedahohiky ta osvity» [dissertation. ... candidate ped. Sciences: specialist 13.00.01. "General pedagogy, history of pedagogy and education"]*. K., 1995. 144 s. [in Ukrainian].